

Straffrättskipning vid arbetsolyckor

Bengt Borgström

Jan Thorson

Med utgångspunkt i en undersökning av 1967 års dödsfall i byggnadsarbete konstateras att rättskipning efter arbetsolyckor med få undantag gällt de skadelidandes ersättningskrav alltså civilrättsliga problem. Författarna anser att straffrättskipningen har betydelse för profylaxen och att den bör utnyttjas härför lika naturligt som den kommer till användning när det gäller trafikolyckor.

Bengt Borgström är jur stud och arbetar med skadeståndsrättsliga frågor inom Malmö kommun.

Jan Thorson är med dr och har undersökt trafik-, barn- och arbetsolycksfall.

Ursprungligen fanns blodshämnd som brottspåföljd hos de germanska folken. Efter hand då samhällets institutioner blev starkare infördes böter som påföljd till de flesta brott, även mord och dråp. Vedergällningsprincipen var den primära drivkraften, och den var aktuell i svensk rättskipning också under nyare tiden. Samtidig utländsk lagstiftning och Mose lag var förebilder. Straffen var ofta mycket grymma.

Under upplysningstiden förfäktades mer liberala idéer också i fråga om straffrättskipningen. Dessa ledde under 1800-talet till humanare förhållanden mellan svårighetsgraden hos brott och straffens stränghet och till straffriförklaringar av sinnessjuka.

Den moderna idén om rehabilitering av brottslingar utformades i Italien mot slutet av 1800-talet. Påföljderna skulle enligt det tänkandet grundas på kunskaper om brottslingen förutom på

allvarligheten hos det begångna brottet. Önskemålet om att uppnå allmänprevention har ofta stått i motsats till rehabiliteringstanken.

Kan nu straffrätt ha tillämplighet på arbetsolyckor? Av två skäl kan den ha det: Om arbetsolyckor är resultat av oaktsamhet från någon annan än den drabbade själv, så är strafflagen tillämplig. Detta påstående grundar vi på kommentarerna till brottsbalken. För det andra tror vi att straffrättskipning har allmänpreventiva effekter. Den yttersta målsättningen för vår brottsbalk är allmänprevention, men det är okänt hur väl detta syfte förverkligas.

Avsikten har varit att bestämma hur arbetarskyddslagstiftningen tillämpas i fråga om olycksfall i arbetet. Finns det i allmänhet brottsmisstänkta personer? Åtalas de brottsmisstänkta när tillräckliga skäl föreligger? Vi har ej åsyftat belysning av hur skadeståndsrätten tillämpas i fråga om arbetsolycksfall — det ligger utom straffrättskipningen.

Materialet för undersökningen är 1967 års dödsfall i byggnadsarbete, 74 st. Grundhandlingarna finns hos Riksförsäkringsverket. De 74 fallen hänför sig till 70 olyckshändelser; femtio inträffade under ordinarie byggnadsarbete, elva var trafikolyckor i arbetet. Observationerna gäller uppgifter från Rfv samt vad som kunnat utläsas ur polisens förundersökningsprotokoll. Bortfallet av protokoll var 6 av de 59 och 1 av de 11.

.....
Önskemålet om att uppnå allmänprevention har ofta stått i motsats till rehabiliteringstanken.
.....

Resultat

Sjuttion av de 53 undersökta olyckshändelser, som inträffade under ordinarie byggnadsarbete, skedde sedan man obestriddligt nonchalerat råd och anvisningar från arbetarskyddsstyrelsen. Dessa direktiv är grundade på arbetarskyddslagen, och de 17 fallen utgör alltså den del av materialet där överträdelser av arbetarskyddslagen klart dokumenterats i polisens protokoll över förundersökningar. Ett kasuistiskt referat får illustrera denna grupp:

En arbetare föll ned från en balkong, 6,5 meter ovanför marknivån. Inget skyddsräcke fanns runt balkongen trots att sådant är föreskrivet vid arbete på denna höjd. Förhållandet innebär att man brutit emot arbetarskyddslagen enligt bygganvisningarna. Utredningen lades ner av polisen utan vidare åtgärder.

I 4 fall av de 53 förhindrades rättgång åtminstone delvis av oklarheter beträffande arbetarskyddslagens tillämplighet. Orsaken var tex svårighet att fastslå om den skadade varit anställd. Arbetstagarbegreppets innebörd och arbetarskyddslagens tillämplighet på andra än anställda undersöktes något i samband härmed.

I 13 fall fanns "eget beteende" anført som bidragande anledning till olyckshändelsen. Uttrycket "eget beteende" är dubiöst. Det kan betyda att någon gjort fel mot bättre vetande, dvs "eget beteende" upplyser då om att den skadade hade kunnat förhindra olyckshändelsen. Det betecknar emellertid ibland felhandlingar vars förhindrande låg utom mänsklig makt över huvudtaget — och då är ju uttrycket föga upplysande. Det får då i stället betydelse som rationalisering.

Om en arbetstagare är yrkeskunnig och erfaren så fordras större aktsamhet av honom och i motsvarande grad mindre av arbetsgivaren. Detta kan ha bidragit till nedläggning av polisutredningar i 4 fall av de 53.

Arton av de 53 polisutredningarna lades ned utan att man kunnat avgöra ansvarsfördelningen.

.....
18 av 53 polisutredningar av olycksfall i byggnadsarbete lades ned utan att man kunnat avgöra ansvarsfördelningen.
.....

Brottsmisstanken kvarstod enligt vår bedömning men ingen tillräckligt misstänkt person kunde definieras.

Genom 6 olyckshändelser av de 53 fick vi uppfattningen att ordet "risk" kan användas så, att en illusorisk känsla av säkerhet skapas i fråga om farliga arbetsmoment, i detta material främst schaktning under risk för ras. Farlighetsbedömning är en uppgift för arbetsledare tex men teorier och metoder tycks vara ganska oklara och värderingen av risk godtycklig. Förutsättningen för att en farlighetsbedömning ska vara adekvat är att såväl risken för olycka i ett enstaka "försök" uppskattas som att betydelsen av denna risk för skadefallet under ett visst antal upprepningar av processen eller momentet ifråga beräknas. Om risken för olyckshändelse under en viss process befinnes vara 1 på 1 000 så kan processen i fråga eventuellt värderas som ofarlig. Men å andra sidan: om processen upprepas 1 000 gånger innebär risken 1 på 1 000 att chansen för åtminstone en olyckshändelse är större än en halv (0,63). Om detta beaktas så kanske värderingen blir anorlunda.

De 11 olyckor som ingick förutom de 53 gällde motorfordon. I hälften av förundersökningsprotokollen över dessa olyckor uttrycktes brottsmisstankar, och trafikbrottslagen syntes bli tillfredsställande utnyttjad i detta delmaterial.

Diskussion

Rättskipning efter arbetsolyckor har med få undantag gällt de skadelidandes ersättningskrav, alltså civilrättsliga problem. Förutom den därvid aktualiserade reparativa funktionen hos skadestånd har man, särskilt på 20- och 30-talen, ansett att utkrävande av skadestånd också har en preventiv funktion. Antagligen är det senare alltför optimistiskt när ansvarsförsäkringar, vilka bär alla skadevållarens kostnader, kan tecknas.

Den ekonomiska compensationen av de skadades följdtilstånd är viktig. Den torde komma bäst till stånd genom försäkringarna. Frågan om ansvar och profylax är också viktig, men den löses alltså icke väl när försäkringarna är täckande. Detta syfte bör lösas skilt från det reparativa syf-

.....
Kriminalisering av trafikolyckor har skett för länge sedan, men ifråga om arbetsolyckor är den rudimentär.
.....

tet. Straffrättskipningen har betydelse för profylaxen, och den bör utnyttjas härför lika naturligt som den kommer till användning när det gäller trafikolyckor. Trafikbrott liksom brott emot arbetarskyddslagstiftningen har oaktsamhet som "subjektivt rekvisit" och skiljer sig alltså från vad man oftast menar med kriminalitet, uppsåtsbrotten. Kriminaliseringen av trafikolyckor har skett för länge sedan, men ifråga om arbetsolyckor är den rudimentär.

Skälen till att straffrätten ej tillämpats på arbetsolyckor är förmodligen följande:

Det är naturligt att skadelidande har anspråk på ekonomisk gottgörelse från skadevållaren liksom att det uppstår tvister om ersätningarnas storlek, vilka måste lösas inför domstol. Om man har den föreställningen att skadeståndsrätten förutom den reparativa funktionen har en profylaktisk verkan, så kan det tyckas vara tillräckligt från rättskipningssynpunkt att en viss olyckshändelse över huvudtaget blir föremål för process. Av det tidigare nämnda följer emellertid att det är tveksamt om nuvarande skadeståndsrättsliga påföljder, vilka täcks av omfattande ansvarsförsäkringar, har någon preventiv betydelse. Dessutom

saknar denna del av rättskipningen praktiskt taget tillämplighet på dödsolyckor. Efterlevandepensionerna är relaterade till att dödsfall inträffat över huvudtaget och deras storlekar är förutbestämda. Det finns inte så mycket att processa om för de anhöriga.

En aktuell reform, som bör nämnas här är "trygghetsförsäkringen" för alla anställda. Den innebär att skadeståndets reparativa funktion helt sätts i förgrunden och ska verka genom försäkring. Behovet av skadeståndsrättsliga processer har därför till stor del försvunnit också i fråga om överlevande skadefall.

Skillnaden i ansvarighet mellan juridiska och fysiska personer är också betydelsefull för att förstå varför straffrätten tillämpats så mycket mindre än skadeståndsrätten.

Såväl fysiska som juridiska personer kan ställas till skadeståndsrättsligt ansvar men ej till straffrättsligt, det senare gäller bara fysiska personer. Bevisvärigheterna blir därför stora så snart den eventuellt vållande finns i ett företag med flera ansvarsnivåer. Om denna svårighet ej kan kringgås bleve arbetsledarna illa ställda om straffrätten hävdades mer energiskt.

För att vinna allmänprevention är det viktigt att rättskipningen når alla vars beslut eller beteende för övrigt disponerar för olyckor och bör ändras, och ofta finns dessa ej bland arbetsledarna. Det är nog nödvändigt att vidta åtgärder, som kompletterar straffrättskipningen enligt brottsbalken för att detta skall kunna uppnås.